

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

УДК 341:346.5(477)
DOI <https://doi.org/10.32841/ILA.2020.24.01>

БАКЛАН О. В.,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри публічного та приватного права
Київського університету імені Бориса Грінченка

МІЖНАРОДНІ НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ АКТИ ЯК ДЖЕРЕЛА ГАЛУЗЕВИХ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ: ОКРЕМІ ПИТАННЯ

Анотація. У статті розглядаються та аналізуються окремі думки і погляди вчених-юристів та економістів на роль і місце регулюючих нормативно-правових актів, що стосуються різноманітних аспектів окремих галузей суспільного життя та імплементують у собі міжнародно-правові норми. Проблематиці уніфікації державного впливу на різноманітні суспільні відносини (зокрема й у сфері економіки та підприємництва), розроблення його різноманітних аспектів присвячувалися у певні часи праці вчених-правників та економістів. Але питання застосування міжнародно-правових актів у цій сфері досліджені лише фрагментарно навіть у роботах таких відомих вітчизняних учених-юристів, як Л.К. Воронова, О.А. Журавський, Т.О. Коломоєць, О.П. Рябченко, Н.О. Саніахметова, О.Х. Юлдашев та інші.

У цьому контексті звертається увага на питання визначення ролі держави щодо упорядкування суспільних відносин у певних сферах економіки та підприємництва, в окремих галузях суспільного життя тощо. Зокрема, відзначається, що змістом будь-якого виду державної реєстрації має бути, з одного боку, захист прав громадян, а з іншого – безпека суспільства і держави. Основною метою кожного з видів державної реєстрації є необхідність здійснення компетентними державними органами обліку й ідентифікації суб'єктів підприємницької діяльності, різноманітних об'єктів, що належать цим суб'єктам, із подальшим здійсненням щодо них необхідної контрольно-наглядової діяльності. Досягається це за як допомогою виключно вітчизняних нормативно-правових актів, так і із застосуванням міжнародно-правових актів тощо.

На основі узагальнення проаналізованих міжнародних та вітчизняних джерел з окресленої проблематики пропонується власне визначення поняття «безпека»: безпека – це стан захищеності людини і громадянина, суспільства та держави від будь-яких джерел

небезпеки та її загроз, враховуючи небезпечні види господарської діяльності (підприємницької чи промислової або іншої). З урахуванням зробленого аналізу висловлюються інші власні міркування з окреслених питань.

Ключові слова: міжнародно-правові акти; міжнародно-правові норми; економіка; підприємництво; регулювання.

Постановка проблеми. Як відомо, ще у стародавні часи філософи-мислителі звертали свої погляди на уніфікацію організації суспільного ладу та форми регулювання і контролю за оптимізацією дій суспільства за діями влади, що відобразилося у концептуальних працях тогочасних учених. Тут можна згадати відому працю «Утопія» Т. Мора, не менш відому працю «Місто Сонця» Т. Кампанелли тощо. У подальшому у Франції у 1789 році Національними зборами була прийнята «Декларація прав людини і громадянина», яка проголошувала, що «метою кожного державного союзу є забезпечення природних і невід'ємних прав людини, а революція шляхом насильницьких дій створила державу, яка взяла на себе зобов'язання здійснення такої мети» [1]. Ідеї, проголошені в декларації, знайшли подальший розвиток у працях Ф. Вольтера, Дж. Локка, Д.С. Міля, Ш. Монтеск'є, Д. Юма та багатьох інших. І нині проблематика уніфікації національного законодавства та ефективної правової імплементації турбує багатьох практиків та вчених-дослідників.

Останні наукові дослідження та публікації. Проблематиці уніфікації державного впливу на різноманітні суспільні відносини (зокрема і у сфері економіки та підприємництва), розроблення його різноманітних аспектів присвячуються у певні часи праці таких авторитетних учених, як Дж. М. Кейнс, А. Маршалл, П. Семюелсон, А. Сміт, Л. Якокка та інші відомі дослідники у зазначеній царині. Але питання застосування міжнародно-правових актів у цій сфері досліджені лише фрагментарно у роботах таких відомих вітчизняних учених-юристів та економістів, як Л.К. Воронова, О.А. Журавський, Т.О. Коломоєць, О.П. Рябченко, Н.О. Саніахметова, О.Х. Юлдашев та інші. Тому, спираючись на думки вчених-юристів та економістів щодо прикладів регулювання суспільних відносин сфери економіки та підприємництва за допомогою міжнародно-правових норм, спробуємо поглибити розроблення окреслених питань, що і є **метою** цієї роботи.

Виклад основного матеріалу. Нині в Європі спостерігається загальна тенденція щодо «цілого комплексу інституційних та процедурних реформ, які дають змогу ЄС: встановити єдині правові межі та інституційну структуру формування простору свободи, безпеки та юстиції, покласти край прийняттю паралельних законодавчих актів тощо», про що зазначають вітчизняні дослідники з міжнародного права [2, с. 193]. Це підтверджується тим фактом, що коли в 1970 р. Комісія ЄС використала проект аналізу і порівняння економічного права в державах-членах ЄС, то всі національні експерти прийняли загальне робоче визначення. З метою цього дослідження економічне право розуміли як «єдину групу правил законодавчого регулювання, призначених обслуговувати економічну політику». В межах цього

визначення було також досягнуто згоди, що не менше 8 сфер регулювання можуть бути визначені: законодавче регулювання економічних прогнозів; короткострокове і середньострокове економічне планування в поєднанні із засобами реалізації прийнятих планів; форми фінансової допомоги, призначеної для того, щоби сприяти реалізації економічної політики; контрактні відносини між державними органами і підприємцями для підтримки окремих державних програм; усі інші законодавчі правила, що мають економічну мету або наміри; спеціальні законодавчі правила в межах загальної економічної політики, що діють лише в окремих сферах економічної діяльності; правила, призначені для реалізації економічного права; правовий захист підприємств та індивідуальних осіб від дій державних органів, пов'язаний з економічним правом [3, с. 87]. Здається, це загалом правильний та актуальний і нині підхід.

В Україні дещо подібну, але трохи іншу позицію відстоює відомий учений із господарського права В. Щербина, який висловлюється категорично проти прийняття в нашій країні Економічного Кодексу, правильно аргументуючи свою думку тим, що предмет регулювання цього Кодексу «окреслити неможливо, оскільки він мусив би регулювати всі суспільні відносини у сфері економіки, у тому числі: адміністративні, трудові, фінансові, податкові, земельні, екологічні тощо» [4, с. 15].

Спробуємо навести приклади та розібратися у небагаточисленних ситуаціях, коли за допомогою міжнародних нормативно-правових актів відбувається упорядкування суспільних відносин у сфері публічного управління України.

Так, зазвичай одним із різновидів регулювання підприємницької діяльності, пов'язаної з процедурою державної реєстрації, є реєстрація прав на нерухоме майно та угод із ним. Наприклад, державній реєстрації підлягають: право власності, право господарського ведення, право оперативного управління, право користування, іпотека, сервітути, а також інші права у випадках, передбачених Цивільним Кодексом України та іншими законами. Звичайно, державна реєстрація нерухомого майна необхідна не лише для здійснення підприємницької діяльності. Проте найбільш значні за вартістю об'єкти нерухомого майна (будівлі у великих містах, промислові будівлі тощо) зазвичай залучені до сфери підприємництва.

Правове регулювання цієї сфери спрямоване на захист прав та забезпечення безпеки громадян (юридичних осіб) і держави, права кожного на вільне використання власних здібностей і майна для підприємницької та іншої, не забороненої законом, економічної діяльності. Отже, можна сказати, що державне регулювання цієї сфери передусім полягає у здійсненні спеціального обліку нерухомого майна і прав стосовно нього, також процедуру державної реєстрації нерухомості можна розглядати як один зі способів адміністративно-правового впливу, спрямованого на зниження ризику на ринку нерухомості, способу адміністративного захисту майнових прав фізичних та юридичних осіб.

Яскравим прикладом регулювання внутрішньодержавних відносин за допомогою в тому числі міжнародно-правових актів є такий вид державної реєстрації, що теж пов'язана з підприємницькою діяльністю, як реєстрація різноманітних об'єктів інтелектуальної власності (товарних знаків, знаків обслуговування, найменувань місць походження товарів і винаходів, корисних моделей, промислових зразків). Компетентним органом державного управління у цій сфері є Департамент розвитку сфери інтелектуальної власності, який є самостійним структурним підрозділом апарату Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України [5].

Щодо компетенції цього органу слід звернути увагу на обставину, що вітчизняний законодавець, визначаючи її, вживає поняття «реєстрація» поряд із терміном «державна реєстрація», що, напевно, є технічною недбалістю у вітчизняній нормотворчості та потребує уніфікованого визначення, але ж ніяк не змінює правової природи і наслідків проведення цієї процедури як виду державної реєстрації.

Також слід зазначити, що забезпечення формування та реалізації державної політики у сфері інтелектуальної власності є лише однією з дій, що належить до компетенції цього уповноваженого державного органу. Під змістом прямих та зворотних зв'язків між суб'єктами та об'єктами адміністративно-правових відносин, що трансформуються у зв'язку зі здійсненням адміністративної правоздатності цього регулюючого суб'єкта, варто розуміти набагато більшу сукупність дій, яку, наприклад, має проводити цей орган виконавчої влади. Так, Департамент розвитку сфери інтелектуальної власності здійснює такі повноваження, які пов'язані з реалізацією певних міжнародно-правових норм, як:

- забезпечення представництва та участі України в діяльності відповідних міжнародних (зокрема Всесвітньої організації інтелектуальної власності), європейських та інших регіональних організацій у сфері інтелектуальної власності;

- ужиття заходів щодо виконання зобов'язань, зумовлених участю України в міжнародних, європейських та регіональних організаціях у сфері інтелектуальної власності;

- забезпечення співробітництва з Європейським Союзом та його державами-членами у сфері інтелектуальної власності стосовно взятих Україною зобов'язань згідно з Угодою про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії та їхніми державами-членами – з іншої;

- забезпечення виконання зобов'язань у сфері інтелектуальної власності, взятих Україною в межах членства у Світовій організації торгівлі;

- забезпечення участі у двосторонньому співробітництві у сфері інтелектуальної власності, підготовка інформаційно-аналітичних матеріалів для керівництва Мінекономіки до участі в засіданнях двосторонніх міжурядових комісій;

– вивчення, узагальнення та аналіз досвіду іноземних країн, а також практики застосування законодавства України у сфері інтелектуальної власності, розроблення та внесення пропозицій щодо вдосконалення та гармонізації законодавства України з нормами міжнародного права;

– ужиття заходів щодо приведення законодавства України у відповідність із нормами законодавства ЄС у сфері інтелектуальної власності тощо [5].

Саме тут варто підкреслити та ще раз наголосити на рідкісній особливості правового регулювання, яка пов'язана з реєстрацією різноманітних об'єктів інтелектуальної власності. Державне регулювання суспільного життя у цій галузі побудоване не лише на вітчизняних правових джерелах, а й на міжнародно-правових нормах.

Зокрема, міжнародно-правовими актами, що безпосередньо регламентують державну реєстрацію об'єктів інтелектуальної власності в Україні, є:

- Паризька конвенція про охорону промислової власності;
- Договір про патентну кооперацію;
- Мадридська угода про міжнародну реєстрацію знаків;
- Протокол до Мадридської угоди про міжнародну реєстрацію знаків;
- Ніццька угода про Міжнародну класифікацію товарів і послуг для реєстрації знаків;
- Гаазька угода про міжнародну реєстрацію промислових зразків;
- Договір про патентне право;
- Договір про закони щодо товарних знаків;
- Всесвітня конвенція про авторське право;
- Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів;
- Конвенція про охорону інтересів виробників фонограм від незаконного відтворення їхніх фонограм;
- Міжнародна конвенція про охорону інтересів виконавців, виробників фонограм і організацій мовлення;
- Міжнародна конвенція про охорону нових сортів рослин тощо.

В Україні щодо реєстрації різноманітних об'єктів інтелектуальної власності приймалися Закони, які визначають компетенцію органів, що здійснюють правове регулювання цієї сфери, а також правовий статус особи, що бажає зареєструвати й (або) використовувати об'єкти інтелектуальної власності [6; 7] тощо.

У цьому контексті звернемо увагу, що в Україні будуються структури, які за змістом власної компетенції відповідають закордонним аналогам. Так, нині Апеляційна палата Міністерства економічного розвитку і торгівлі України регулює відносини, що пов'язані з розглядом в Апеляційній палаті заперечень проти рішень Мінекономрозвитку щодо набуття прав на об'єкти інтелектуальної власності, порядку організаційного та технічного забезпечення діяльності Апеляційної палати та вирішення інших питань, що належать до її компетенції [8].

Апеляційна палата є колегіальним органом Мінекономрозвитку.

Завданнями Апеляційної палати є колегіальний розгляд поданих до неї заперечень, протестів, заяв.

На виконання своїх завдань Апеляційна палата:

– взаємодіє зі структурними підрозділами Мінекономрозвитку, підприємствами, установами та організаціями, що входять до державної системи правової охорони інтелектуальної власності, іншими юридичними та фізичними особами;

– запитує в осіб, які подали заперечення, заяви та отримує від них матеріали стосовно заперечень, заяв та іншу необхідну для їх розгляду інформацію, веде з ними листування;

– вносить пропозиції щодо вдосконалення нормативно-правового та методологічного забезпечення експертизи заявок, удосконалення діяльності Апеляційної палати;

– виконує інші функції відповідно до покладених на неї завдань [8].

Законодавством України передбачені особливості державної реєстрації і деяких інших об'єктів: цінних паперів, ліків, нових харчових продуктів, матеріалів і виробів, окремих видів продукції, яка має потенційну небезпеку для людини, промислово-небезпечних об'єктів тощо. Ретельний розгляд згаданих видів державної реєстрації в межах цієї статті не видається можливим через обмежений обсяг. Але варто зазначити, що змістом будь-якого виду державної реєстрації має бути, з одного боку, захист прав громадян, а з іншого – безпека суспільства й держави. Основною метою кожного з видів державної реєстрації є: необхідність здійснення компетентними державними органами обліку й ідентифікації суб'єктів підприємницької діяльності, різноманітних об'єктів, що належать цим суб'єктам, з подальшим здійсненням щодо них необхідної контрольної-наглядової діяльності. Як відзначалося вище, це досягається як за допомогою виключно вітчизняних нормативно-правових актів, так і в певних окремих випадках із застосуванням міжнародно-правових актів тощо.

Далі звернемо увагу на розгляд змісту та особливості окремих зв'язків між суб'єктами та об'єктами правових відносин, які виникають, змінюються та припиняються щодо забезпечення безпеки, наприклад, підприємницької діяльності, яка, безумовно, є складовою частиною економічної безпеки. У цьому контексті можна навести дуже багато прикладів регулюючих нормативно-правових актів, що стосуються різноманітних аспектів безпеки та імплементують у собі міжнародні правові норми [9; 10].

При цьому ця проблематика потребує як нормативного, так і теоретико-прикладного розроблення. Спробуємо навести власні міркування з цього приводу.

На думку вітчизняного вченого-економіста М.М. Єрмошенка, поняття «економічна безпека» розглядається як спроможність держави самостійно виробляти та здійснювати власну економічну політику, а також визначати та реалізувати власні національні інтереси [11, с. 26]. Але найбільш вда-

лим і точним видається визначення «економічної безпеки» експертами та фахівцями Українського центру економічних і політичних досліджень ім. О. Разумкова, які визначають її як наявність у державі достатніх можливостей для забезпечення репродукції виробничого потенціалу в промисловості, сільському господарстві та всіх сферах соціально корисної праці, а також для забезпечення стабільності суспільного ладу, суверенності держави [12, с. 17].

Не претендуючи на остаточну редакцію та узагальнюючи наведені вище та інші думки з вищезазначеного приводу, пропонуємо визначення поняття «безпека». Під безпекою можна розуміти стан захищеності людини і громадянина, суспільства та держави від будь-яких джерел небезпеки та її загроз, враховуючи небезпечні види господарської діяльності (підприємницької чи промислової або іншої).

Автор сподівається на продовження розроблення окресленої проблематики з боку наукової спільноти.

Література:

1. Загальна декларація прав людини і громадянина. Повний текст : офіційний веб-сайт : <https://www.coe.int/uk/web/compass/the-universal-declaration-of-human-rights-full-version-> (дата звернення 15.02.2021)
2. Макаруха З. Правове регулювання розвитку свободи, безпеки та юстиції в рамках ЄС: реформи Лісабонського договору 2007 року. *Право України*. 2010. № 11. С. 188–193.
3. Саніахметова Н.О. Регулювання підприємницької діяльності в Україні (організаційно-правові аспекти) : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.07. О., 1998. 403 с.
4. Щербина В. Деякі проблеми господарського і господарського процесуального законодавства. *Право України*. 2010. № 8. С. 13–19.
5. Про затвердження положення про Департамент розвитку сфери інтелектуальної власності. Наказ Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства від 28.12.2019 № 842. *Законодавство України* : офіційний веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0842915-19#n6> (Дата звернення 13.01.2021)
6. Про охорону прав на зазначення походження товарів : Закон України від 16.06.1999 р. № 752-XIV зі змінами та доповненнями. *Законодавство України* : офіційний веб-сайт. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T060316> (Дата звернення 15.01.2021).
7. Про авторське право і суміжні права : Закон України від 23.12.1993 р. № 3792-XII зі змінами та доповненнями. *Законодавство України* : офіційний веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-12#Text> (Дата звернення 15.01.2021).
8. Регламент Апеляційної палати Міністерства економічного розвитку і торгівлі України. Наказ Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства від 19.02.2019 № 263. *Законодавство України* : офіційний веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0284-19#Text> (Дата звернення 13.01.2021)
9. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про імплементацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським

ським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони» від 17.09.2014 № 847-р. *Законодавство України* : офіційний веб-сайт. URL: <https://mtu.gov.ua/content/normativnoppravova-baza-spivrobotnictva.html> (Дата звернення 14.01.2021)

10. Висновок Головного науково-експертного управління Верховної Ради України на проект Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо податку на виведений капітал». *Законодавство України* : офіційний веб-сайт. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64356 (Дата звернення 14.01.2021).
11. Єрмошенко М.М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення. К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2001. 309 с.
12. Аналітична доповідь Українського центру економічних і політичних досліджень ім. О. Разумкова : Проблеми економічної безпеки в Україні. К. УЦЕПД, 1997. 60 с.

Baklan O. On international regulatory legal acts as sources of industrial legal sciences of Ukraine: special issues

Summary. The article considers and analyzes some opinions and views of scholars, lawyers and economists on the role and place of regulatory legal acts relating to various aspects of certain spheres of public life and implementing international legal norms. Traditionally, the issue of unification of state influence on various social relations (including in the field of economics and entrepreneurship), the development of its various aspects is devoted at certain times to the work of legal scholars and economists. But the application of international legal acts in this area is studied only in fragments, even in the works of such well-known domestic scholars lawyers as L. K. Voronova, O. A. Zhuravsky, T. O. Kolomojets, O. P. Ryabchenko, N. O. Saniakhmetova, O. Kh. Yuldashev and some others.

In this context, attention is paid to the question of determining the role of the state in regulating social relations in certain areas of the economy and entrepreneurship, in certain areas of public life and so on.

It is noted that the content of any type of state registration should be, on the one hand, the protection of citizens' rights, and on the other the security of society and the state. The main purpose of each type of state registration is: the need for the competent state authorities to record and identify business entities, various objects belonging to these entities, with the subsequent implementation of the necessary control and supervision activities. This is achieved both through exclusively domestic regulations, and in some cases with the use of international law and so on. Summarizing the analyzed international and domestic sources on the outlined issues, we propose our own definition of "security", namely: security is a state of protection of man and citizen, society and the state from any sources of danger and its threats, taking into account dangerous economic activities (business or industrial or another) Taking into account the analysis, other own opinions are expressed on the outlined issues.

Key words: international legal acts; international legal norms; economy; entrepreneurship; regulation.